

Verslag bezoek tentoonstelling *Brueghel, de familiereünie* Den Bosch, 16 november 2023

Van Parijs tot Berlijn en Milaan tot Boston: wie de wereldberoemde werken van de schildersfamilie Brueghel van dichtbij wilde bewonderen, was lange tijd genoodzaakt af te reizen naar de grootste musea ter wereld. Wás, want het **Noord-Brabants Museum** bundelt het beste van vijf generaties Brueghel in een unieke en ambitieuze verzameling van tachtig schilderijen en prenten. De werken komen van musea uit tien verschillende landen.

Een aantal is nog nooit in Nederland te zien geweest. De permanente collectie van het museum zelf bevat zo'n 20 schilderijen van Brueghel familieleden en ongeveer driekwart van het grafische oeuvre van Pieter de Oude.

Het Noord-Brabants Museum is een ideale locatie voor deze reünie. Volgens bronnen van de 16de en vroege 17de eeuw, werd Pieter Bruegel de Oude, door velen een 'tweede Bosch' genoemd, geboren in de huidige provincie Noord-Brabant, vermoedelijk in Breugel. Daarnaast waren alle vijf generaties Brueghels bijna twee eeuwen actief in het toenmalige Hertogdom Brabant, in Antwerpen, Brussel, Mechelen en Breda.

Op donderdag 16 november melden zich vanaf half twee in het Koetshuis 29 belangstellenden van Sed Vitae voor deze tentoonstelling. De museumkaarten worden verzameld, de toegang geregeld en de deelnemers begeven zich naar de Brasserie voor koffie/thee met gebak.

Helaas moesten sommigen wel erg lang wachten op hun bestelling, maar dat lag buiten de competentie van de organisatoren.

Om drie uur begint in twee groepen de rondleiding. Ik sluit aan bij de enthousiaste en deskundige gids Anne-Marie. Zij begint met het schilderij ***Allegorie op de schilderkunst*** van Jan Brueghel de Jonge, een kleinzoon van Pieter Bruegel. Reden: hierop komt heel veel informatie samen over de multinational die de Brueghels waren.

Op het schilderij zie je een vrouwenfiguur, die de schilderkunst verbeeldt, voor een groot bloemstilleven zitten. Dat originele bloemstilleven kunnen we verderop in de tentoonstelling zien. Je herkent portretten van beroemde schilders: Michelangelo,

Rafaël, Dürer, maar ook de leermeester van Pieter Bruegel de Oude, Pieter Coecke van Aelst en zijn vrouw, Mayken Verhulst. De Brueghels achtten zich dus van gelijk niveau als die beroemdheden.

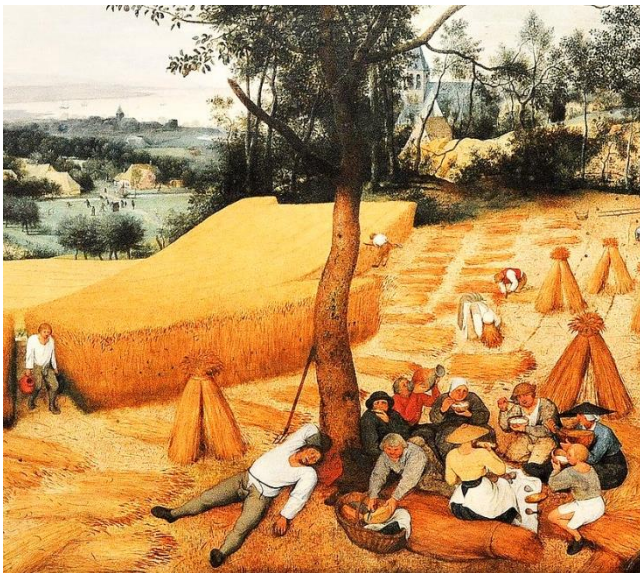
Op de vloer en het tafelblad liggen verwijzingen naar de werkwijzen en materialen van kunstenaars, van voorbereidende tekeningen en modellenboeken en prenten tot koperplaten, houten panelen en pigmenten. Ook de vaas die te zien is op het stilleven op de ezel komt overeen met een werk dat wordt toegeschreven aan Jan Brueghel de Jonge, terwijl de blauwe vaas op tafel voorkomt in een bloemstilleven van Jan Brueghel de Oude. Ook zit er een **aapje** op de grond naast de vrouwenfiguur tussen de schildersbenodigdheden. De aap is een centraal motief in de werken van allerlei familieleden, variërend van Pieter Bruegel de Oude tot Ferdinand van Kessel, die vier generaties later leefde. Op de achtergrond zijn leerlingen aan het werk.

Deze gedetailleerde blik van een vroeg 17e-eeuws Antwerps kunstenaarsatelier functioneert én als een advertentie voor het Brueghelatelier én als een familiealbum. Na de dood van zijn vader in 1625 nam Jan Brueghel de Jonge diens Antwerpse atelier, dat hij hier heeft afgebeeld, over en was hij op 24-jarige leeftijd plotseling verantwoordelijk voor een grootschalige commerciële operatie. Met behulp van zijn uitgebreide netwerk, zorgde hij voor de export van honderden schilderijen van lokale kunstenaars naar de Noordelijke Nederlanden, Italië en Spanje.

De samenstellers van de tentoonstelling hebben ervoor gekozen om twee aspecten te accentueren. Dat zijn de rol van de vrouwen in de familie en de invloed van de exotische wereld die binnenkwam via de dieren en voorwerpen die schepen meebrachten uit de koloniën.

Heel belangrijk is de schilder en uitgever **Mayken Verhulst** geweest, de schoonmoeder van Pieter de Oude. Bij zijn dood waren Pieter de Jonge en Jan de Oude pas 4 en 1 jaar oud. Hun grootmoeder van moederskant trad op om hun training en begeleiding te geven. Zij was zelf een verdienstelijk miniaturiste en aquarelliste. In hun artistieke opvoeding maakte ze gebruik van de vele tekeningen en modellenboeken die hun vader nagelaten had. De zonen wisten zo toch op de een of andere manier zijn nalatenschap voort te zetten en tegelijkertijd hun eigen artistieke carrière uit te bouwen.

Die tekeningen bevatten veel landschappen. Pieter Bruegel de Oude leerde het Brabantse **landschap** kennen tijdens zijn bezoeken aan dorpen en boerderijen dichtbij huis, maar hij maakte ook beroemde reizen door de Italiaanse Alpen. Karel van Mander schrijft in zijn in 1604 gepubliceerde leven van Pieter Bruegel de Oude, dat Bruegel tijdens zijn reis door de Italiaanse Alpen 'alle bergen en rotsen inslikte en ze bij zijn terugkeer uitspuugde op zijn doeken en panelen.' Zijn zoon, Jan Brueghel de Oude, en zijn achterkleinzoon, Abraham Brueghel maakten ook carrière in Italië, in Milaan, Rome en Napels. Hoewel hij geen Brueghel was door geboorte of huwelijk speelde Jheronimus Bosch ook een

cruciale rol in de artistieke stamboom van de familie Brueghel. Pieter Bruegel de Oude gebruikte dezelfde groteske beelden.

Veel motieven werden van de ene op de andere generatie Brueghels exact herhaald. Hoe kregen ze dat voor elkaar? Naast prenten gemaakt naar schilderijen van hun vader, werden de voorbereidende tekeningen van Pieter Bruegel de Oude geërfd door zijn zonen, waarschijnlijk via hun grootmoeder, Mayken Verhulst. Sommige van deze tekeningen zijn verder doorgestroomd naar de kleinkinderen van Pieter de Oude, inclusief zijn kleindochter, Clara Eugenia Brueghel.

Daarnaast laten een aantal zeldzame bewaard gebleven olieverschetsen van Jan Brueghel de Oude zien dat hij spontane, levensechte studies van dieren, planten en fruit maakte, die hij vervolgens exact kopieerde op zijn schilderijen. Na zijn dood werden deze studies gebruikt in het atelier van zijn zoon, Jan Brueghel de Jonge. Zo keren identieke motieven terug in de schilderijen van verschillende generaties Brueghel.

Omdat ze ook groot commercieel inzicht had, liet Mayken Verhulst gravures maken van de tekeningen en gaf die als prenten uit. Ook dienden ze als voorbeeld voor talloze schilderijen over dezelfde onderwerpen, zoals de **boerenbruiloft** en de vier jaargetijden, die de familieleden van latere generaties maakten voor de markt.

De dominante aanwezigheid van de vrouw aan de ezel in Jan de Jonges compositie onderstreept de belangrijke rol van de vrouw in het succes van de familie. Ze is vermoedelijk *Pictura*, de personificatie van de schilderkunst, maar ze wordt op een minder allegorische manier voorgesteld dan typisch is voor deze scènes. Ze is in de eerste plaats een serieuze schilderes. Haar aanwezigheid hier doet denken aan de Brueghelkunstenaar, Anna Maria Janssens, dochter van een schilder en de vrouw van Jan de Jonge.

Gebaseerd op de weinige informatie die er is over haar carrière, was zij een bloemenschilderes die actief was in dezelfde periode als haar man.

De derde belangrijke vrouw is **Clara Eugenia Brueghel**, hoofd en leider van een van de machtigste en rijkste vrouwengemeenschappen in de Westerse wereld, het Groot Begijnhof van Mechelen. Als Grootmeesteres en curator stichtte ze er een alternatieve Familie. Zij bewoog zich ook in hofkringen. Op het schilderij van haar is ze eerder een vrouw van de wereld dan een ingetogen begijntje.

De Brueghelvrouwen brachten talent, kennis van de kunstwereld, elitenetwerken en financiële middelen mee. Sinds het huwelijk in 1637 tussen David Teniers de Jonge met Anna Brueghel profiteerde hij van haar familienaam, vermogen, elite maatschappelijke status en netwerk. Dankzij Anna versterkte Teniers zijn band met de schilder Peter Paul Rubens, die getuige was bij hun huwelijk en peetouder en voogd van verschillende van haar halfbroers en -zussen. Zo speelden peetouders en voogden een cruciale rol in de artistieke ontwikkeling van de Brueghels.

Een ander aspect dat in de tentoonstelling benadrukt wordt, is de invloed van de nieuwe wereld. Via de haven van Antwerpen kwamen de meest exotische dieren – vlinders, insecten, apen, papegaaien, gordeldieren, enz. – en voorwerpen – schelpen, indianentooien, porselein, enz. – binnen. En ook donkere mensen – slaven die als bedienden werkten. Men verzamelde die voorwerpen in kabinetten en pronkte ermee bij familie en vrienden. Veel van die elementen zijn terug te zien op de schilderijen van de Brueghelfamilie.

Ondernemend, innovatief en wereldberoemd: de familie Brueghel is een van de meest belangrijke families in de Westerse kunstgeschiedenis. In de zestiende en zeventiende eeuw vormden generaties Brueghels een ambitieus, internationaal succesvol schildersbedrijf. Allerlei genres en onderwerpen maakten deel uit van hun uitgebreide oeuvre: jaargetijden, het boerenbedrijf in al zijn facetten, stilleven, dieren groot en klein, mythologische voorstellingen, feestelijke bruiloften, bekende spreuken en verhalen uit de Bijbel tot ontzagwekkende landschappen en studies van dieren, insecten en bloemen. Van voorstellingen van spreekwoorden tot insectenstudies, en van bankpasformaat schilderijen op koper tot wandvullende doeken, de variatie is eindeloos. De Brueghels waren geen solisten. Bijna alle familieleden gingen innige samenwerkingen aan met bloedverwanten of schilders uit andere ateliers, een feit dat ongetwijfeld bijdroeg aan hun langdurige succes. Het gaat om schilderijen die twee of meer talentvolle meesters samen maakten. Jan Brueghel de Oude, een van de innovators van dit type schilderkunst, werkte bijvoorbeeld vaak samen met Peter Paul Rubens.

De Brueghelonderneming bestond uit meer dan één kunstenaar en was meer dan de som der delen. Verbinding, samenwerking en community vormden de kern van hun blijvende succes.

Een beetje overweldigd door het vele dat te zien is op de gravures en schilderijen, omdat ze zoveel details bevatten, en door de uitgebreide informatie van onze gids, verlaten we de tentoonstelling.

De belangstelling was bij de leden van Sed Vitae zo groot, dat op 28 november een tweede groep van 22 leden deze tentoonstelling bezocht.

Tekst: Janine Roeffen.

Tips voor meer informatie en kijkplezier:

<http://www.insidebruegel.net/>

Website van o.a. Museum Boymans van Beuningen met alle Brueghel-schilderijen in macro-fotografie, in te zoomen tot in de kleinste details.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Familie_Brueghel

Stamboom met 7 generaties Brueghels. Handig voor als je het spoor bijster bent in deze uitgebreide familie.